

Antun Ničetić *

Vinicije Lupis **

ISSN 0469 - 6255
(163 - 165)

TRI KASNOANTIČKE KOLONE IZ DUBROVAČKE LUKE

UDK 902:949.713 DUBROVNIK

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

Sažetak

Prilikom gradnje valobrana Kaše (15/16.st.) na njegovom južnom kraju ugrađena je kamena kolona (bitva) a na gatu Ponte (iz 16.st.) dvije su takve kolone za koje se može reći da su prije imale drugu funkciju. One su zapravo ulomci tambura stupa od sijenita - egipatskog granita. Od istog je materijala i stup koji se nalazi uz zapadni zid crkve Sv. Spasa. Ti stupovi, kao i dvije spolije od mramora jedna na crkvi Sv. Stjepanu, a druga na dominikanskoj crkvi — kasnoantičke su provenijencije, pa ih treba povezati s nesalom kasnoantičkom bazilikom.

Memorija svakog mediteranskog grada kada je riječ o pitanju svrhe i razloga njegova postojanja, seže u svijet bajka i maglovitih priča smještenih u nedokučive vremenske odrednice. Dubrovačka priča najbolji je primjer do danas neispričane priče, koja skriva praiskon Grada mudro domišljanim legendama i predajama.

Nasuprot tome pojavljuju se arheološki i povijesni fakti, a jedan od najstarijih zasigurno je vijest o petom biskupu po kronotaksi što je donosi Daniele Farlati kao: "I Jones idem - Ragusini"¹ s godinom 650-om.

Jezgra nekad davno ustrojenog naselja postala je kolijevkom civilizacijskog nukleusa, iznimno važnoga poradi prijenosa antičkih civilizacijskih tekovina na novopridošlo stanovištvo. Odmah se postavlja i pitanje što je ostalo uočljivo od tog naselja do naših dana u Dubrovniku, toliko pregrađivanom i dograđivanom gradu.

Vrijednost kamena kao stalna konstanta provlači se kroz stoljeća, i u skućenim mogućnostima istočne jadranske obale pojavljuje se preklešavanje i spoliranje.

Slika 1. Kasnoantički ulomak stupa od sijenita (visina 77,5, širina 55 cm) sekundarno upotrebljen kao kolona (bitva) na Gatu Ponta u Gradskoj luci. Vidi se utor za olovnu spojku, kojom se je tambur vezivao s drugim tamburom u jednu cjelinu. (Snimio. A. Ničetić)

Jedino će kvalitetne vrste kamena, neuobičajne za kršku jadransku obalu i mnogobrojni skupocjeni mramori, omiljeni u kasnoj antici, biti ispravnim putokazom o antičkom podrijetlu pojedinih ulomaka naknadno spoliranih u druge građevine.

* Dr. Antun Ničetić, kap. d. pl.
Pomorski fakultet Dubrovnik

** Vinicije Lupis, dipl. arheolog, prof. povijesti
Povijesni arhiv Dubrovnik

Dosad unutar grada Dubrovnika pronađeno je više ulomaka kasnoantičke kamene plastike, koji tvore dosta složenu sliku po svojoj kvaliteti i stilu širokog spektra.²

Naše dosadašnje znanje upotpunit će još jedan kameni prilog. Na lukobranu Kaše u Gradskoj luci nalazi se petnaest kamenih kolona (bitva-stupova) koje služe za vez brodova. Četrnaest ih je izrađeno od kamena vapnenca, neke od lošijega, a neke od kvalitetnijeg, manje poroznog na atmosferilije. Sve su istovjetnoga gljivastog oblika, izuzevši oštećene, i posljednje kolone na južnoj strani lukobrana prema tvrđavi Sv. Ivanu.

Upravo ta kolona razlikuje se od drugih svojom vrstom kamena i oblikom. Zapravo je to specifični konglomerat sive boje zvan sijenit,³ naoko vrlo sličan zrnatoj strukturi granita. Taj ravni stup kružnoga presjeka (visina 68 i širina 70 cm) odudara od ostalih na lukobranu i tvori zatvorenu skupinu s još dva primjerka također iz Gradske luke s Gata Ponte. Tako se na sredini gata nalazi fragment kolone s vidljivim utorima širine 6 cm za olovnu spojku na središtu gornje plohe. Istočnije od te, visoke 77,5 i širine 55 cm, nalazi se i druga, visina 65,5 i širina 51 cm, s kosinom, koja je služila da se na nju natakne kapitel.

Danas je teško reći kolika je realna dužina svih triju spoliranih tambura stupa, jer je barem jedna trećina dužine svih ukopana u kamenu jezgru lukobrana, odnosno gata, poradi čvrstoće uporišta. Upadljivo je podudarnost dimenzija tih triju elemenata, točnije njihovih promjera, što upućuje na to da su oni mogli tvoriti jednu cjelinu u nekoj građevini znatnijih dimenzija.

Spoliranje antičkih kolona uobičajena je pojava, lijepo ilustrirana u Zadru, gdje su one s antičkog foruma iznova upotrijebljene u gradskim starokrćanskim bazili-

kama (Sv. Tomi, Sv. Šimi / Stjepanu, prvostolnici)⁴. U antičkom razdoblju često su se za luksuzne javne građevine upotrebljavale razne vrste uvezenih mramora, plavičastih, zelenkastih (*cipolino*), te granitne kolone (Dioklecijanova palača).⁵

Unutar Dubrovnika uz skupinu elemenata stupa od sijenita iz Gradske luke još su i dva fragmenta od plavičastog mramora, i to jedna spolija (dužina 96, širina 18 cm) na zazidanom glavnom portalu crkve Sv. Stjepana na Pustijerni i omanja nadgrobna ploča (15 x 30 cm) na fasadi dominikanske crkve sjeverno od glavnog portala. Prvi ulomak, iz Sv. Stjepana, vjerojatno je dio kamenog praga, kvalitetno je obrađen, a druga spolija od istog materijala oblikovana je kao kasnosrednjovjekovni natpis.

Od istog su materijala i dva kapitela pronađena u dubrovačkoj prvostolnici.⁶ Oni nisu osamljeni, već tvore također veću skupinu fragmenata davno nestalog objekta, a više primjera bi možda trebalo tražiti u preklešanoj plastici predromaničkih i romantičkih stilskih oblika, što su nastali posezanjem u antički fundus kao izvorište kvalitetnog materijala za izradu suvremene umjetničke plastike.

Danas poznata skupina od pet kapitela kasnoantičkih stilskih oblika iz Dubrovnika⁷ nije još dostatna za čvršće povezivanje uz jedan objekt, već se može tvrditi da je riječ o fragmentima s barem dva bazilikalna objekta. Svakako da dimenzije fragmenata stupova iz Gradske luke govore u prilog različitih građevina, jer se uz skupinu starokrćanskih stupova ispred Međunarodnog središta hrvatskih sveučilišta (u Dubrovniku) može vezati još jedan kasnoantički stup od sijenita na zapadnoj strani crkve Sv. Spasa.

Slika 2. Kasnoantički ulomak stupa od sijenita (visina 65,5, širina 51 cm) sekundarno upotrijebljen kao kolona na Gatu Ponta u Gradskoj luci. Opaža se kosina koja je služila za učvršćivanje kapitela. (Snimio: A. Ničetić)

Slika 3. Kasnoantički ulomak stupa od sijenita (visina 68, širina 70 cm) sekundarno upotrijebljen kao kolona (bitva) na Kašama (Snimio: A. Ničetić)

Slika 4. Starokršćanska gema 4./5. st. iz moćnika dubrovačke prvostolnice

Taj stup pronađen je 1970. godine u Ulici kneza Damjana Jude prigodom radova na polaganju telefonskih kabela i ima s gornje strane četvrtasti utop, a s donje je posve gladak, s plitkim istakom. Zanimljiva je okolnost nalaza stupa (visina 228 i širina 33-30 cm) da je ležao u pijesku koji predstavlja ostatak obale antičke luke.⁸

Svakako treba obratiti pozornost čitatelju na dosada nedovoljno poznate kasnoantičke sitne nalaze iz uže gradske jezgre i okolice, pronađene prije arheoloških iskopavanja dubrovačke prvostolnice, tijekom 19. st. i prije. Jedini trag istočnogotske dominacije na dubrovačkom području je gotski novčić pronađen u Dubrovniku.⁹

Na tako uskom području čuvaju se i još dva izolirana artefakta u moćniku dubrovačke prvostolnice, a to su *intaglio kamea* od karneola na kojemu je prikazan imperator na konju, odjeven u *paludamentum*, ili vojnu opremu, s obje uzdignute ruke nalik stavu oranta (slika 4.). Iznad jahača stoje dva križa, a pod njim se nalaze prikazi mladog mjeseca i zvijezde kao simbol Bizanta. Najvjerojatnije se radi o prikazu Konstantinove vizije uoči pobjede nad Maskencijem. Taj prikaz nebeske vizije na toj gemi potpuno je nepoznat na starokršćanskim spomenicima, a prikaz bi se mogao datirati u 4. na 5. st. U moćniku se nalazi i srebrni prsten s natpisom: "viva in viva", pronađen u Cavtatu uz zlatni novac cara Foke.¹⁰

ZAKLJUČAK

Tri ulomka stupa naknadno ugrađena na gatu Ponte i na lukobranu Kašama u Gradskoj luci te stup uz crkvu Sv. Spasa, svi izgrađeni od sijenita - egipatskog granita, i više mramornih spoliya govore u prilog postojanju raskošno opremljene kasnoantičke bazilike na području grada Dubrovnika.

Kasnoantički Dubrovnik, danas još uvijek teško odrediti, ipak sitnim fragmentima i spoznajom o strateškom i trgovačkoj važnosti njegove luke na istočnojadranskom plovidbenom putu otkriva polaganu svoje glavne konture znatnijeg obalnog uporišta u antičkoj civilizaciji.

BILJEŠKE

¹ Daniele Farlati-Giacomo Coleti, *Illyricum Sacrum*, VI, Venetiis, 1800, str.3.

² Cvito, FISKOVIĆ, Starokršćanski ulomci iz Dubrovnika, *Starinar SANU*, X, 1959., str.53.-58.; Dubravka, BERITIĆ, Još jedan kasnoantički kapitel u Dubrovniku, *Peristil* 15., Split, 1962., str. 1-2.; Ivica, ŽILE, Spolia i ostali nalazi skulpture i plastike u Dubrovniku do pojave romanike, *HAD*, 12., Zagreb, 1988., str.178.-193.; Cvito, FISKOVIĆ, Romansko-gotički slog samostana Male braće, *Zbornik radova samostana Male braće u Dubrovniku*, Zagreb, 1989., sl. 22, a-b, str.487.

³ Sijenit (po egipatskom gradu Syeni, Asuanu), egipatski granit. (B. Klaić, Veliki rječnik stranih riječi, Zora, Zagreb, 1968., str. 1124.)

⁴ Mate, SUIĆ, Zadar u starom vijeku, Zadar, 1980., str. 208.-212.

(U luci grada Barija uz južni dio obale nalazi se trinaest spoliranih antičkih kolona od sijenita istovjetno uporabljenih kao u Dubrovniku. Stoga ovaj podatak ide u prilog da Dubrovnik nije nikakva iznimka, već da je i u njemu došlo do slične pojave uporabe antičkih kolona u istovjetne svrhe. - op. autora)

⁵ Brojnost i import prokoneških i pentaličkih mramora na hrvatskoj obali obrađeni su upravo u studiji o antičkim sarkofazima, gdje se govori o mogućim izvorima skupih mramora, toliko omiljenih u kasnijim srednjovjekovnim razdobljima u ukrašavanju katedrala. (Nenad, CAMBI, Antički sarkofazi na istočnoj obali Jadrana, Split, 1988., str.21.-23.) Zato plavičasti mramori sarkofaga bit će upotrebljeni za zabat oltara pregrade iz crkve Sv. Srđa i Bakha na Koločepu ili ulomak pluteja za rozetu zadarske prvostolnice.

⁶ Cvito, FISKOVIĆ, o.c., str. 53.-58.; Ivica, ŽILE, o.c, str. 179.

⁷ Ovdje je ubrojen i kapitel impost iz dubrovačke prvostolnice a u objavi je mr. Ivica Žile.

⁸ Stup kraj Sv. Spasa nije nikada do sada obrađen u stručnoj literaturi, već je jedino prof. Dubravka Beritić (tada na dužnosti konzervatora) u svom intervjuu s novinarom Dubrovačkog vjesnika S.A. "Otkrivena dva značajna arheološka nalaza", *Dubrovački vjesnik*, 1707. od 14. 4. 1970.). izvijestila o dva zanimljiva arheološka nalaza, gdje je stup datirala u 5. st., a citat glasi: "Zahvaljujući radovima na komunalnom uređenju gradskih ulica prije nekoliko dana otkrivena su dva značajna arheološka nalazišta, što još jednom potvrđuju staru istinu da je tlo Dubrovnika gotovo neiscrpna riznica spomeničkog blaga. Prvi nalaz otkriven je u Ulici Damjana Jude u blizini dubrovačke katedrale, gdje su radnici kopali kolnik radi polaganja telefonskih kabela. Radi se o antičkom stupu od granita koji najvjerojatnije potječe iz 5. stoljeća i dvanaest velikih kamenih kugla s promjerom više od pola metra, koje su služile za izbacivanje iz katapulta. Zanimljivo je istaknuti da je antički stup bio vrlo pažljivo položen u finom pijesku...".

⁹ Ž. Demo, Novac germanskih vladara druge polovice 5. stoljeća do druge polovice 6. stoljeća u Num. zbirci zrh. muzeja u Zagrebu. *Arh. vesnik* 35., Ljubljana 1981., str. 458-481., Magistarski rad Anta Uglešića, koji se koristio i podacima iz Sir Arthura Evansova *Antiquarium Resarches in Illyricum Part I*.

¹⁰ Članak je izišao u *Bullettino di archeologia e storia Dalm. XXX/1907.*, str.152, s crtežom kameje, na francuskom jeziku, a u *Mogućnostima* br. 8., od god. XXV., Split, 1988. na str. 951-966. donesen je u prijevodu B. Kirigina. (Ali ovdje bez ilustracija). Ovdje se prvi put ova vrlo zanimljiva umjetnina prezentira široj dubrovačkoj javnosti i dovodi u svezu s kasnoantičkim nalazima iz uže gradske jezgre.

THREE LATE ANTIQUE BITTS FROM THE DUBROVNIK OLD CITY HARBOUR

Summary

While the breakwater Kaše was being built (in the 15th/16th century) a stone bitt was constructed on its south part, and on the pier Ponte (from the 10th cent.) there are two such bitts said to have different function. They are in fact the siennite column fragments (Egyptian granite). The column located by the western wall of the church of St. Saviour, is also made from the same material. Those columns as well as two incorporated pieces made of marble, one found in the church of St. Stephan and another in the Dominican church have their origin in the late ancient times and they are to be associated with the basilica from that period.